

/istorijos palėpė/

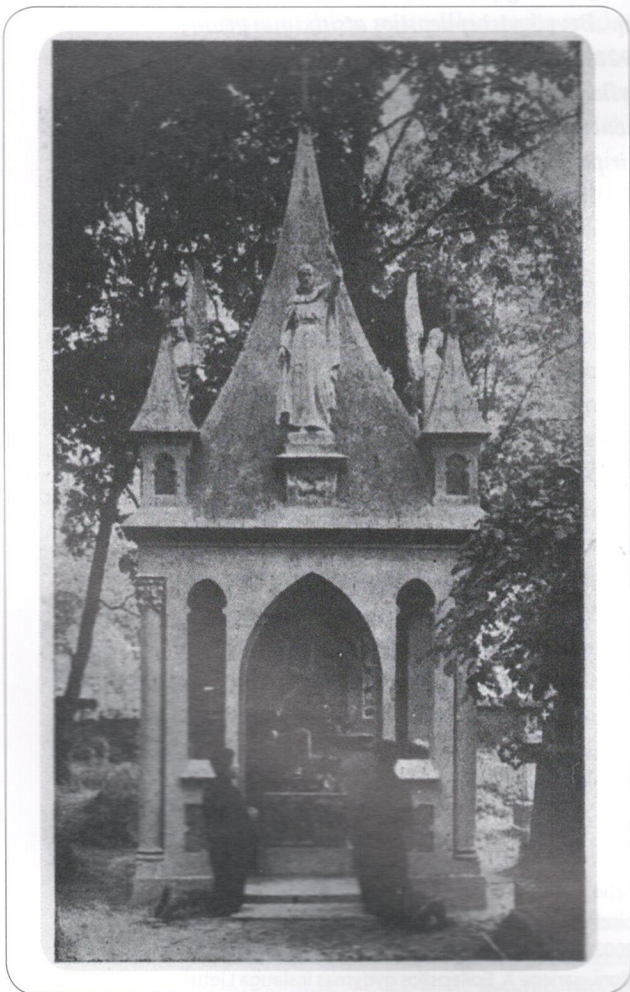
Farmakognozijos ištakos Lietuvoje: Jurgis Ambroziejus Pabrėža

Prof. dr. ONA RAGAŽINSKIENĖ

VDU Kauno botanikos sodo Vaistinių augalų mokslo sektoriaus vedėja

Doc. dr. TAURAS MEKAS

LSMU Lietuvos medicinos ir farmacijos istorijos muziejaus direktorius

Tėvo J. A. Pabrėžos kapas Kretingoje

Jurgis Ambroziejus Pabrėža (1771–1849) – botanikos (augalų terminologijos), farmakognozijos mokslo pradininkas bei liaudies medicinos žinovas Lietuvoje, kurio gimimo 240 metų sukaktį pažymime.

J. Pabrėžos tėvai, Jonas Pabrėža ir Rožė Baužinskaitė, gyvenę Vėčių kaime, Lenkimų apylinkėje, Skuodo rajone, buvo valstiečiai, turėję bajorų teises. Sūnus Jurgis, gimęs 1771 metais sausio 15 dieną, mokėsi Lenkimų pradžios mokykloje, o 1785 metais įstojo į Kretingos gimnaziją ir gyveno Kretingos pranciškonų bendrabutyje. 1791 metais baigė gimnaziją aukso medaliu ir po metų įstojo į Vyriausiąją Didžiosios Lietuvos kunigaikštystės mokyklą, dabartinį Vilniaus universitetą. Ten dvejus metus mokėsi medicinos. Klausė ir kitų dalykų paskaitas: istorijos, botanikos, chemijos, fizikos, geografijos, bet ypač pamėgo gamtos ir medicinos mokslus.

J. Pabrėža botanikos paskaitas klausė pas profesorių R. Špicnagelį, kuris, būdamas gydytojas, plačiau pasakodavo apie vaistinius augalus ir orientavo klausytojus taikomajai botanikai, tačiau augalų pažinimo neįsisavino ir vėliau, savarankiškai dirbdamas Žemaitijoje, daug vargo augalus apibūdindamas be vadovo, neturėdamas specialios literatūros.

Tuo metu kilo T. Kosciuškos vadovaujamas sukilimas. Jo numalšinimą lydėjo žiaurios represijos ir sutrikimai kultūriniame gyvenime, kurie sutrukdė J. Pabrėžai baigti studijas Vilniaus universitete.

Kunigas, vienuolis, pamokslininkas

1794 metais jis paliko Vilnių ir rugpjūčio 1 dieną įstojo į Varnių kunigų seminariją. 1796 metais ją baigė, po to trejus metus dirbo vikaru Šiluvoje, o 1798 metais buvo paskirtas klebonu Raudėnuose. Tačiau klebonavo tik dvejus metus, po to vėl buvo paskirtas vikaru Tveruose, Plungėje. Gyveno jis labai kukliai, tiesiog asketiškai. Keldavosi trečią–ketvirtą valandą ryto, daug skaitydavo, rašydavo pamokslius, lankydavo ligonius. Valgė tik du kartus per dieną, vengė bet kokių pramogų, prastai vilkėjo, nedalyvavo pokyliuose, negėrė svaigiųjų gėrimų, nelošė kortomis.

Vikaro pareigos atimdavo daug laiko ir sveikatos, J. Pabrėža kreipėsi į Kartenos kleboną Nagurskį, prašydamas pereiti į altariją. Klebonas sutiko priimti su sąlyga, jei jis savo lėšomis įsirengs butą. Nuo 1807 metų – J. Pabrėža Kartenos altarista. Čia jis galėjo atsidėti mokslui.

Lietuvos gamtininkas ir induočių augalų herbario sudarytojas

1816 metais J. Pabrėža, ieškodamas dar ramesnės vietos darbui, įstojo į Kretingos pranciškonų vienuolyną. Jis buvo paskirtas vienuolyno vadovaujamos vidurinės mokyklos mokytoju ir kapeleonu. Čia dėstė lotynų kalbą, gamtos mokslus ir geografiją. Su dideliu pomėgiu perteikdavo mokiniais botanikos žinias, vesdavo juos į ekskursijas po miškus, pelkes ir pievas, rodydavo jiems įvairius augalus ir kartu rinko herbarą (surinko apie 800 rūšių). Be to, vienuolyne buvo įrengęs įvairių gėlių ir naudingųjų augalų sodelį. Sėklų gaudavo iš Vilniaus universiteto botanikos sodo. Mokiniais padedant, pats tą sodelį ir prižiūrėdavo. Mokytoju dirbo iki 1821 metų.

Botanikos mokslinių veikalų ir vadovėlių autorius

Surinkęs daug medžiagos apie Žemaitijos augaliją, J. Pabrėža 1843 metais parašė stambiausią (1040 puslapių) botanikos veikalą „*Tauslius auguminis, kuriame talpinas augimės, lig šiol rastosios taip mūsiškės, kaip nekurios svetšalės...*“. Tai buvo sunkus darbas, nes pats kūrė botaninę terminiją lietuvių kalba ir parinko tinkamus augalų vardus. Jis rašė žemaičių tar-me, naudodamas lenkišką abėcėlę ir savą rašybą: augalų vardai jame pateikti lotyniškai,

Šv. Pranciškaus III Ordino
vienuolis

Tėvas Ambroz. Pabrėža

gimė Žemaitijoje Lenkimų parapijoje 1771 m. Buvo kunigas, mokslo vyras, rašytojas ir botanikas. Laukų žolelėmis gydė žmonių kūnus, o Dievo žodžiu, galinguose pamoksluose, pagydydavo nuodėmingas sielas. Skyrėsi iš kitų sveikai maldingu – šventu gyvenimu. Užmi-go Viešpatyje 1849 m. Kretingos vienuolyne. Žmonės ir šiandieną laiko jį šventuoju. Prie jo kapo meldamiesi daugelis išprašo net stebuklingų pagijimų žmonėms ir gyvulėliams. Garbingą jo kapą papuošė gražia koplytėle 1933 m. Tėvas Augustinas Dirvelė O. F. M.

J. A. Pabrėžos paminklo užrašas

žemaitiškai, o kai kurių – prūsiškai ir latviškai. Veikalas iliustruotas 229 paveikslais, kurie su tvarkyti į 17 lentelių.

Lietuviško veikalo pratarinėje autorius rašo: „Didis geidimas prisislaugyti žemaičiams pažadino mane ant parašymo to veikalo žemaitišką kalbą“. Veikalui išleisti buvo paskirta 1000 olandiškų muštinių, tačiau, pablogėjęs autoriaus sveikatai, jis Lietuvoje nebuvo išspausdintas. Tik 1900 metais A. Miluko rūpesčiu buvo padarytas to rankraščio nuorašas ir jo dalis išleista JAV „Dirvos“ bendrovės lėšomis. Veikalas pavadintas „Botanika arba taisyklės auguminis“, tai yra botanika arba augalų sistema. Šis J. Pabrėžos darbas vertingas dviem požiūriais: pirmas botaninės terminijos šaltinis ir pirmasis Lietuvos floros rinkinys. Spauldoje išleistas augalų morfologijos ir botanikos žodynas, o sisteminis augalų aprašymas, kuriame yra duomenų apie atskirų augalų augavietes Žemaitijoje, liko rankraštyje.

Pirmojo lietuviškojo geografijos vadovėlio autorius

J. Pabrėžos yra parašytas pasaulio geografijos vadovėlis, skirtas vidurinei mokykla, kuriame plačiau aprašytos Europos valstybės, o apie kitus žemynus žinių mažiau.

J. Pabrėža rūpinosi ir rašė daugiausia žmonių buitiniiais reikalais. Jo rankraščiuose ženkliai dalį užima medicinos tematika, bet yra pamokymų ir tapybos, baldų dažymo, meniško knygų įrišimo klausimais. Didžiausios pagarbos tarp savo krašto žmonių J. Pabrėža yra sulaukęs kaip liaudies medicinos žinovas, veltui teikęs pagalbą skausmus kenčiantiems vargdieniams.

Farmakognostas ir liaudies medicinos žinovas

J. Pabrėžai nepavyko baigti studijų Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės Vyriausiojoje mokykloje (Vilniaus universitete), tačiau joje įgytos gamtos mokslų ir medicinos teorinės žinios bei praktiniai įgūdžiai, grįžus jam į Žemaitiją, įgalino savarankiškai studijuoti šiuos mokslus ir taikyti juos praktikoje.

Dirbdamas savarankiškai ir su didžiu užsispyrimu, J. Pabrėža ne tik įsisavino teorines botanikos žinias, bet ir praktiškai išmoko pažinti augalus, juos apibūdinti. Jis surinko ir aprašė Žemaitijos vaistinius augalus, sudarė jų herbarą. Iš herbaro ir rodydamas gyvus augalus jis mokė pažinti vaistinius augalus ir aiškino, kaip juos naudoti sergant įvairiomis ligomis.

Turėdamas tvirtą botanikos žinių pagrindą, J. Pabrėža skaitė daug farmakognozijos, medicinos veikalų ir ne tik patardavo, bet ir pats gydė žmones. Įgijęs žinių, J. Pabrėža pradėjo rašyti knygas – pirmiausia medicinos klausimais, išvertė iš rusų kalbos brošiūrą: „Spasabs, kaip reik apsieiti su lignoniais, kur nėra daktarų – taipojaus kaip sarginti lignonis, kuomi gydyti, kokius aniems duoti valgymus ir gėrimus ligos metu ir aniems gyjant“. Rašė ir lenkų kalba.

1814 metais, vadovaudamasis Krokuvos mokslų akademijos profesoriaus S. Sirenijaus veikalu, jis parašo stambų 246 puslapių veikalą „Skutki Lekarskie Niektórych Roślin i Sposób używania Tychże Roślin w różnych Chorobach, wyjęte z Dziela Symona Syreniusza Doktor. Akad. Krak. Przez Xiędza Jęrzego Pabręza Altarysty Korcianskego. Roku 1814. w Korcianach“ („Kai kurių augalų gydymieji ypatumai, tų augalų naudojimo įvairioms ligoms gydyti būdai, kunigo Jurgio Pabrėžos, Kartenos altaristos, parinkti iš Simono Sirenijaus, Krokuvos akademijos daktaro veikalo, 1814 m. Kartenoje“). Jame aprašyti 234 vaistiniai augalai ir nurodyta, kokią vaistinę augalinę žaliavą ir kaip ją naudoti vaistų gamybai.

Veikale J. Pabrėža aprašo Lietuvoje gausiai

augančius vaistinius augalus ir jų vaistingąsias savybes. Apie šį savo darbą jis taip pasisako: „Visus sudėtingus ar komplikuočius S. Sirenijaus veikalo straipsnius (atskirus preparatus ar dėl daugybės ingredientų preparate) praleidau, nes tai per sunku liaudžiai pagaminti“. Veikalo pradžioje pateikiamas abėcėlės tvarka vaistinių augalų aprašas lotynų ir lenkų kalbomis bei žemaitiškai. J. Pabrėžai buvo sunku parinkti vaistiniams augalams bei jų žaliavai žemaitiškus vardus, nes botanikos terminijos lietuvių kalba tada dar nebuvo. Kai kuriems augalams bei jų žaliavai vardus sukūrė pats J. Pabrėža.

Šiame veikle abėcėlės tvarka pateiktas daugiau kaip 900 ligų sąrašas, kuris autoriaus vadinamas „Rejestru“, taip pat nurodoma vartotina vaistinė augalinė žaliava ir pateikiamas receptas bei vaistinio preparato gamybos technologija. Ši medžiaga išdėstyta sistemingai, suprantamai ir populiariai.

J. Pabrėža šiame veikle ne tik apibendrino tų laikų medicinos žinias, bet įnešė ir naujovių. Pratarmėje jis pažymi, kad S. Sirenijaus veikle augalų aprašymai yra pasenę, todėl, kad nekiltų neaiškumų apibūdinant vaistinius augalus, pats juos grupuoja, vadovaudamasis K. Linėjaus (*Carl von Linnaeus*, 1707–1778) nauja augalų klasifikacija, pagal žiedų struktūrą ir binarinę augalų nomenklatūrą.

J. Pabrėžos netenkino ir tų laikų medicinos žinios. Stebėdamas gydomus lignonius, jis išsiaiškino, kad tuo metu rekomenduojamos vaistinių preparatų dozės dažnai būdavo per didelės, todėl jis rašo: „Turiu perspėti, kad kai kurios vaistų dozės, išrašytos iš S. Sirenijaus veikalo, yra per didelės“. J. Pabrėža rekomenduoja skirtingas vaistinių preparatų dozes ir nurodo, kad jo veikle nurodytos vaistinių preparatų dozės tinka 20–50 metų amžiaus asmenims, o jaunesniems ir vyresniems asmenims šios dozės turi būti mažinamos proporcingai žmogaus amžiui“. J. Pabrėža pataria lignonius gydyti atsargiai ir rūpestingai.

J. Pabrėža, rinkdamas vaistinius augalus ir iš jų žaliavos gamindamas vaistinius preparatus, pastebėjo, kad pirmiausia reikia žinoti vaistinės augalinės žaliavos gydomąjį poveikį, o tik po to tinkamai pagamintus vaistinius preparatus tiksliai dozuoti lignoniams gydyti. J. Pabrėža nurodo neapsiriboti tik jo veikalu, bet ragina skaityti ir kitų specialistų darbus.

J. Pabrėža, būdamas nepaprastai gabus, daug skaito, studijuoja ir persirašo išstisus kai kurių autorių veikalus. Savo darbus jis skiria skurstančiai liaudžiai. Vienas jo darbų – „Namų vaistinė“.

J. Pabrėža medicinos veikaluose rastus nežinomus terminus susirašė abėcėlės tvarka, juos iššifravo ir plačiai paaiškino – taip atsirado J. Pabrėžos farmakognozijos, farmacijos, medicinos terminų žodynas „Sunkiausių žodžių paaiškinimas“.

J. Pabrėža skaitė naujausius medicinos veikalus, darė išrašus iš jų, ypač nagrinėjo receptus, kurių sudėtyje būdavo cheminių medžiagų, įgavusių teisių to meto medicinoje. J. Pabrėža vartojo sierą niežams gydyti, blakėms naikinti, salietrą karščiavimui mažinti. J. Pabrėžos rankraščių parašėse gausu receptų, kuriuose mini mi ir kiti chemikalai.

J. Pabrėža ragino vaistus gaminti patiems: „Vaistai iš vaistinės gauti yra geri, bet dar geresni namie pasigaminti“.

Savo patarimus J. Pabrėža parašė veikale „Namų vaistinė“, kuriame daugiausia buvo paprastų vaistų rinkiniai. Jo nuomone, vaistinė augalinė žaliava vaistiniams preparatams gali būti laikoma namuose, įsigyjama vaistinėse ir parduotuvėse.

Šiame veikale nurodomos dažniau pasitaikančios ligos ir būdai joms gydyti bei vaistų receptai. J. Pabrėža išvertė stambų Danieliaus Kruko, „materialisto iš Vroclovo“, kaip rašoma vertimo metrikijoje, 1781 m. veikalą „Trumpa išbandymų medikamentų specifikacija“. Jame išvardijamos įvairios ligos ir nurodoma, kokius vaistus ir kaip juos vartoti. Šis veikalas tuo laikotarpiu atitiko farmakologijos vadovėlį.

Vadovaudamasis Kristupo Kliuko 1728 m. veikalu „Sąrašas augalų, reikalingų žmonėms“, J. Pabrėža parengė darbą, kuriame patariama, kaip pataisyti sveikatą“. Veikale pateikiami daržuose auginamų ir laisvai gamtoje augančių vaistinių augalų aprašymai.

Veikalo tekstas iliustruotas J. Pabrėžos nupieštais augalų paveikslais. Veikale nurodoma, kada rinkti vaistinę augalinę žaliavą, kaip ją džiovinti ir laikyti išdžiovinus. Taip pat nurodoma, kaip gaminti vaistinių augalinių preparatų formas: etanolines ištraukas (tinktūras), esencijas, spiritus, ekstraktus, pleistrus, kataplazmus, aliejus, linimentus, paruošti vonias, distiliuoti degtinę.

J. Pabrėža įtikinamai istoriniu požiūriu apibūdina aprašomuosius vaistus.

J. Pabrėžos veikale „Apie sveikatą“ pateikiama daug praktiškų patarimų ir receptų. Vienas tokių patarimų yra apie tai, kaip ilgam sveikatą užgrūdinti.

J. Pabrėža buvo ne tik gydytojas praktikas, liaudies gydytojas, bet ir teoretikas, pirmausia – terminologas. Aprašydamas įvairias ligas, jų gydymo būdus ar žmogaus anatomiją, jis savo veikaluose pateikdavo žemaičių liaudies ar savo paties sukurtus medicinos terminus.

J. Pabrėža, rašydamas savo veikalus, labai sielojosi, kad neturės žemaičių (lietuvių) gramatikos. Neturėdamas lietuvių kalbos gramatikos, J. Pabrėža rašė žemaičių šnekamąja kalba. Savo veikaluose jis pateikia kai kurių žinių iš žemaičių tarmės ortografijos.

J. Pabrėža mokėjo lietuvių, lotynų, graikų, lenkų, rusų, vokiečių, baltarusių kalbas. Jis užsirašinėjo visa, kas jį domino, ir dėl to jo raštai liečia daugelį mokslo ir buities sričių.

Pažymėtina, kad J. Pabrėža daugumą savo veikalų rašė lenkų kalba, tačiau gerai jos nemokėjo. Klaidų pasitaiko ne tik jo darbų tekstuose, bet ir tituliname lape.

Jis buvo gerbiamas kaip mokslininkas, kviečiamas į svečius, mėgo vertingus priežodžius, reikšmingas patarles. Vaistininkų ir gydytojų buvo nemėgstamas, nes buvęs savamokslis, savo darbais ir patarimais mažinęs jų pelną.

Poetas

J. Pabrėža mintis reiškė ir poezijos forma. Vienas jo eilėraščių „Pypkelė“ 1890 metais atspausdintas JAV lietuvių laikraštyje „Vienybė lietuvninkų“. Vėliau keli jo eilėraščiai buvo paskelbti moksliniame žurnale „Tauta ir žodis“, VII tome, Kaune, 1931 metais bei du eilėraščiai – „Lietuvių literatūros istorijos chrestomatijoje“, išleistoje 1957 metais Vilniuje.

Atliktais darbais artimas Simonui Daukantui

Savo indėliu bundančios Lietuvos kultūrai J. Pabrėža artimas Simonui Daukantui. Skirtumas tas, kad S. Daukantas, gyvendamas ir dirbdamas Petrapilyje, didžiumą savo raštų gebėjo atspausdinti, o J. Pabrėža, gyvendamas nuošaliame Lietuvos rajone, neturėjo laimės spaudoje paskelbti savo vertingų darbų. Jis garsėjo kaip geras mokytojas ir pamokslininkas, gyvu žodžiu švietęs žemaičių liaudį.

Buvo patriotas, pasišventęs savo krašto kultūrai ir gerovei – už tai mes Jį gerbiame ir gerbs būsimosios kartos.

**Juk tai tikras
prancūziškas
MAGNE B₆[®],
kuris įveikia
magnio trūkumą!**

MAGNE B₆ – originalus preparatas, pagamintas Prancūzijoje.

MAGNE B₆ ypač veiksmingas, nes jo sudėtyje yra magnio laktato – geriausiai pasisavinamo magnio šaltinio.¹

Vaistinio preparato pavadinimas, stiprumas ir farmacinė forma. MAGNE B₆, 470 mg/5 mg dengtos tabletės. Tabletėje yra 470 mg magnio laktato dihidrato bei 5 mg piridoksino hidrochlorido (vitamino B₆). Tabletėje yra 48 mg Mg²⁺ (atitinka 3,94 miliekvivalento arba 1,97 mmol). **Terapinės indikacijos.** Magnio trūkumo sukeltų simptomų gydymas. **Dozavimas ir vartojimo būdas.** Tabletes reikia nuryti užgeriant stikline vandens. Suaugusieji. Paros dozė yra 6 - 8 tabletes. Ją reikia išgerti per 2 - 3 kartus valgant. Vaikai nuo 6 metų amžiaus ir sveriantys daugiau nei 20 kg. Paros dozė yra 10-30 mg/kg kūno svorio (0,4-1,2 mmol/kg kūno svorio). Per parą galima gerti 2 - 4 tabletes per 2 - 3 kartus valgant. **Kontraindikacijos.** Preparato vartoti negalima, jeigu yra padidėjęs jautrumas veikliajai arba bet kuriai pagalbinei MAGNE B₆ medžiagai; yra sunkus inkstų funkcijos nepakankamumas; kartu vartojama levodopa. **Specialūs įspėjimai ir atsargumo priemonės.** Preparatas skirtas suaugusiems žmonėms ir vyresniems nei 6 metų vaikams. Jei yra sumažėjęs ir magnio, ir kalcio kiekis, magnio trūkumą būtina šalinti pirmiau nei kalcio. Jeigu yra vidutinio sunkumo inkstų funkcijos nepakankamumas, medikamento reikia vartoti atsargiai, kadangi gali pasireikšti hipermagnezemiija. Svarbiausiais chroniško piktnaudžiavimo piridoksino padarinys yra sensorinė aksoninė neuropatija, kuri gali pasireikšti, jeigu ilgą laiką vartojamos didelės piridoksino dozės (keletą mėnesių ir kitais atvejais metu). Atsargiai skirti pacientams, sergantiems širdies ir kraujagyslių ligomis. Šio preparato negalima skirti pacientams, kuriems nustatytas retas paveldimas sutrikimas – fruktozės netoleravimas, gliukozės ir galaktozės malabsorbcija arba sacharazės ir izomaltazės stygius. **Sąveika su kitais vaistiniais preparatais.** Preparato draudžiama vartoti kartu su levodopa. Preparato nerekomenduojama skirti vartojant fosfatų ar kalcio papildų, vartojant chinidino. Vartojant kartu su tetraciklinu, reikalingos atsargumo priemonės: MAGNE B₆ galima vartoti tik praėjus 3 valandoms po tetraciklino išgėrimo. **Nėštumo ir žindymo laikotarpis.** Jeigu būtina, nėštumo metu magnio skirti galima. Žindymams rekomenduojama skirti per parą ne daugiau kaip 20 mg vitamino B₆ (t.y. 4 tabletes). **Nepageidaujamas poveikis.** Pastebėta odos reakcijos, retai – viduriavimo, pilvo skausmo, labai retai – alerginės odos reakcijos atvejų. **Rinkodaros teisės turėtojas:** UAB „SANOFI-AVENTIS LIETUVA“, A. Juozapavičiaus g. 6/2, LT-09310, Vilnius, Lietuva, tel.: (8-5) 275 5224. **Teksto paskutinės peržiūros data:** 2011 m. kovo mėn. **Vaistinio preparato kiekis pakuotėje.** PVC ir aliuminio lizdinė plokštelė. Pakuotėje yra 50 tablečių. **Vaistinio preparato klasifikavimo grupė.** Nereceptinis vaistinis preparatas.

AKTUALIJOS

Vaistų kainų politikos peripetijos: ar iš tiesų sutaupyti milijonai...

FARMACINĖ RŪPYBA

Skausmas vyresniame amžiuje

5 MIN. KONSULTACIJA

Osteoartritas

ISTORIJOS PALĖPĖ

87-asis žmogėnukas aštuoniamilijoniniame New Yorke, arba kuo sirgo Antanas Garšva

Farmakognozijos

ištakos Lietuvoje: Jurgis Ambroziejus Pabrėža

FITOTERAPIJA

Alyvuogės

FARMACIJOS TEISĖ

Farmacinę veiklą reglamentuojančių teisinių aktų 2011 m. kovo–balandžio mėn. apžvalga

